

**Alain Finkielkraut. *Le mécontemporain. Péguy, lecteur du monde moderne.*
Gallimard**

Charles Péguy (1873-1914) was een van de eerste Franse schrijvers die sneuvelden in de Eerste Wereldoorlog. Als de meesten van zijn lotgenoten was hij na de mobilisatie geestdriftig naar het front vertrokken. Aan een vriendin schreef hij: „Ik vertrek als soldaat van de Republiek voor de algehele ontwapening en de laatste van alle oorlogen". Hij stierf voordat hij erachter had kunnen komen dat hij in een heel andere - en zeker niet de laatste - oorlog meevocht. Op 5 september 1914 trof een Duitse kogel hem in het voorhoofd, op de eerste dag van de slag aan de Marne.

Bij zijn dood was Péguy buiten een kleine kring van vrienden en tegenstanders niet erg bekend. Maar daar kwam spoedig verandering in. De dood op het slagveld maakte van hem een nationale figuur, een martelaar voor het vaderland, wiens roem op alle mogelijke manieren werd bezongen door de propagandisten van het thuisfront. Met alle gevolgen van dien, want in de roes van vaderlandslievendheid wist ook ultrarechts zich van Péguy's reputatie meester te maken, zodat hij tijdens de Tweede Wereldoorlog zowel door de *Résistance* als door het pro-Duitse Vichy-regime kon worden vereerd als een lichtend voorbeeld.

Voor dit laatste heeft er toe bijgedragen dat tegenwoordig voor Péguy nauwelijks nog belangstelling bestaat, schrijft Alain Finkielkraut in *Le mécontemporain*, een fel boeklang essay dat aan deze situatie een eind probeert te maken.

Finkielkraut overdrijft. Momenteel is in de *Pléiade* een nieuwe editie van Péguy's verzameld proza bezig te verschijnen, en dat toont op z'n minst aan dat niet alle belangstelling is verdwenen. Maar hij heeft gelijk als hij stelt dat wat er aan aandacht is niet altijd recht doet aan de schrijver van *Notre jeunesse* en de dichter van *Le mystère de la charité de Jeanne d'Arc*.

Te gemakkelijk wordt Péguy soms geassocieerd met het reactionaire nationalisme van Maurice Barrès of Charles Maurras, de leider van de *Action Française*. Julien Benda, nota bene een oude vriend van Péguy, was daar in zijn *Trahison des clercs* (1927) mee begonnen en de echo van zijn beschuldiging klinkt nog na bij hedendaagse historici en essayisten als Zéev Sternhell, Tzvetan Todorov en - vooral - Bernard-Henri Lévy, die in zijn *L'idéologie française* (1981) Péguy een grondlegger van het „national-socialisme à la française" noemde. Dat er intussen ook andere historici zijn, zoals Géraldi Leroy die in 1981 een zeer genuanceerde studie publiceerde over Péguy's politieke ideeën, ziet Finkielkraut voor het gemak over het hoofd.

Ondanks alle overdrijving doet het deugd iemand met zoveel vuur te zien opkomen voor een schrijver voor wie het publiek inderdaad niet massaal naar de boekhandel rent. Enige steun kan Péguy ook wel gebruiken. Voor buitenlandse lezers bijvoorbeeld is zijn werk, vanwege het chauvinisme, af en toe amper te genieten. Maar ook de Franse lezers hebben hun reserves, meestal op grond van zijn stijl. Naar aanleiding van een Engelse vertaling moet François Mauriac zich ooit hebben afgevraagd, wanneer Péguy nu eens in het Frans zou worden vertaald. Maurice Barrès schreef in een overigens gunstige recensie: „Wanneer Péguy zijn preek houdt, wil het wel eens voorkomen dat ik op m'n horloge kijk..."

Het is moeilijk niet een beetje met Barrès mee te voelen. Péguy hanteert een zeer tijdrovende, retorische stijl, vol herhalingen en synoniemen. Zijn gedichten en essays hebben iets van litanieën; traag en nadrukkelijk wordt de boodschap erin gemokerd. Péguy schrijft zoals klokken beieren. Aan de andere kant is het onmogelijk niet onder de indruk te raken van zijn ernst en zijn hartstocht, terwijl in de woordenstroom voldoende onvergetelijke formuleringen opduiken om de inspanning de moeite waard te laten blijven.

Zijn manier van schrijven wijkt volstrekt af van wat in de *Belle Époque*, per slot van rekening de tijd van symbolisme en „decadentie“, gebruikelijk was. Men heeft dit vaak in verband gebracht met Péguy's afkomst. Onder de schrijvers van zijn tijd was hij een der weinige echte zonen van het volk. Zijn moeder, een weduwe, verdiende in Orléans als stoelenmatster de kost. Dat Péguy aan zijn milieu had kunnen ontstijgen was te danken aan het onderwijsstelsel van de Derde Republiek, dat hem - via een beurs - zelfs toegang verschafte tot de *École Normale Supérieure*, waar de academische elite van het land werd opgeleid.

Tot een carrière aan de universiteit kwam het echter niet. Péguy verliet de school voortijdig, trouwde en stortte zich vanaf 1898 vol overgave - als socialist - in de Dreyfus-affaire. Onder zijn leiding vochten de studenten van de Sorbonne tegen de „camelots du roi“ van de *Action Française*. In 1900 richtte hij, met de bruidsschat van zijn vrouw, de *Cahiers de la Quinzaine* op, een tweewekelijks tijdschrift dat tot aan zijn dood zou blijven verschijnen en waarin hij vrijwel al zijn werk heeft gepubliceerd.

Een cruciaal jaar in zijn leven was 1905, toen de Duitse keizer Wilhelm II in Tanger aan wal stapte om het Franse imperialisme uit te dagen. Met een schok realiseerde Péguy zich de realiteit van het „Duitse gevaar“, waar zijn tegenstanders tijdens de Dreyfus-affaire altijd op hadden gehamerd. In *Notre patrie* meldde hij zijn verbaasde abonnees zijn herontdekking van het vaderland. Toen hij een paar jaar later ook nog het katholieke geloof omarmde, leek het er sterk op dat de vroegere dreyfusard van kamp had gewisseld.

Een belangrijk deel van Finkielkraut's essay heeft tot doel deze indruk weg te nemen. Terecht, want het herwonnen patriottisme van Péguy berustte op een heel andere grondslag dan het nationalisme van Barrès of Maurras. Waar zij met een beroep op *la terre et les morts* de ideologie van de mensenrechten veroordeelden als een antinationaal monstrum, bleef Péguy altijd vasthouden aan de traditie van Revolutie en Republiek. Hij realiseerde zich nu alleen, zo betoogt Finkielkraut, dat die traditie niet als een eeuwige waarheid in de lucht hing, maar geworteld was in het nationale erfgoed. Frankrijk was in zijn ogen een „uitverkoren“ natie, waaraan de verdediging en verbreiding van de vrijheid in de wereld als een „goddelijke missie“ was opgedragen.

Hoe groot de kloof met nationalistisch rechts was gebleven, maakte Péguy duidelijk in *Notre jeunesse* (1910), een polemische terugblik op de Dreyfus-affaire. Tegenover de „politique“ van de triomferende dreyfusards stelde hij de „mystique“ die hem en zijn vrienden destijds had gedreven. Het verschil, legde hij uit, was dat tussen hen die bereid zijn voor de republiek te sterven en zij die ervan leven. Terwijl de politici en de „intellectuelen“ (een scheldwoord dat Péguy wél van rechts overnam) van de overwinning profiteerden, waren hij en de zijnen - als enigen - aan de

oorspronkelijke, belangeloze geest van de inzet voor Dreyfus trouw gebleven.

Uit zijn lofzang (eveneens in *Notre jeunesse*) op Bernard Lazare, de joodse publicist die lang voor Zola's *J'accuse* de van hoogverraad beschuldigde kapitein had verdedigd, bleek bovendien ondubbelzinnig dat hij nog altijd niets moest hebben van het antisemitisme van zijn tegenstanders. Verwarrend is alleen dat ook Péguy onbekommerd van „ras” en „bloed” spreekt, maar Finkielkraut wijst er terecht op dat dit nadien voorgoed in diskrediet gebrachte vocabulaire hier figuurlijk moet worden opgevat. Van enig biologisch determinisme is bij Péguy geen sprake geweest.

Om Péguy goed te begrijpen is het nodig hem te plaatsen in de anti-positivistische revolte van het *fin-de-siècle*. Zijn keuze voor natie en geloof kwam voort uit een hartgrondige scepsis ten aanzien van de moderne tijd en haar grenzeloze vertrouwen in wetenschap en vooruitgang. Dezelfde scepsis verklaart zijn steeds groter geworden distantie tot het officiële socialisme, dat hij na 1905 vooral in de persoon van Jean Jaurès met ongekende felheid zou bestrijden.

Ook de socialisten hadden in zijn ogen de „mystique” verraden voor de „politique”. Door toedoen van de politici was de arbeidersklasse hopeloos „verburgerlijkt”. Voor zijn eigen socialisme greep hij terug op de herinneringen aan zijn jeugd, toen het volk nog ongecorrumpemd door de macht van het geld zijn arbeid liefhad. „Ik heb mijn hele jeugd lang stoelen zien matten met dezelfde geest en hetzelfde hart en met dezelfde hand als waarmee het volk zijn kathedraal heeft gebouwd”, schreef hij in *L'argent* (1913). Aan de vooruitgang, die Jaurès als doekje voor het bloeden aanbood, had dat volk nooit behoefte gehad.

Péguy gaf er de voorkeur aan (ook al voor 1905, zoals Finkielkraut aantoont) de geschiedenis te bekijken *sub specie mortalitatis*, in het licht van de sterfelijkheid. De slachtoffers van heden en verleden konden onmogelijk worden gerechtvaardigd door het heil dat de toekomst in petto had. Tegen dit zijns inziens onwerkelijke optimisme pleitte hij voor verantwoordelijkheid, scrupules en strijd, wat dit aangaat sterk beïnvloed door de „levensfilosofie” van Henri Bergson en de theorieën van Georges Sorel, een van de vaste bezoekers van de „donderdagmiddagen” van zijn Parijse *librairie des Cahiers*.

Het resultaat was een hoogst eigenzinnige combinatie van katholicisme, vaderlandsliefde en antimodernistische cultuurkritiek. Ontsporingen bleven daarbij niet uit, want Péguy was er niet de man naar zijn tegenstanders te ontzien. Met name de redeloze tirades tegen Jaurès zijn hem achteraf kwalijk genomen. Diens pacifisme verleidde hem ertoe de socialistische voorman te beschuldigen van „pangermanisme”. Als de nood aan de man kwam, verdiende hij het om, net als tijdens de Franse Revolutie, op een kar naar het schavot te worden gereden, terwijl „tromgeroffel” hem het spreken onmogelijk zou maken. Toen Jaurès in 1914 werd vermoord, kon men dat Péguy persoonlijk kwalijk nemen. Zelfs Finkielkraut moet toegeven dat het hem op dit punt aan „sens commun” had ontbroken, ook al had Péguy dan niet daadwerkelijk de hand van de moordenaar gestuurd.

De belangrijkste vraag die *Le mécontemporain* opwerpt, is wat we tegenwoordig nog met Péguy aan moeten. Wat Finkielkraut in hem ziet, is makkelijker te beantwoorden. Met de woorden van Péguy zet hij zijn eigen cultuurkritiek voort, die

eerder tot uitdrukking is gekomen in *La défaite de la pensée* uit 1987, in het Nederlands vertaald als *De ondergang van het denken*. In een „epiloog“ komt Finkielkraut terug op zijn bezwaren tegen de postmoderne tijdgeest, die daar rechtstreeks worden verbonden met Péguy's frontale aanval op „le monde moderne“.

Het postmodernisme met zijn waardenrelativisme en zijn amusementscultuur verschilt volgens Finkielkraut niet wezenlijk van het modernisme, het profiteert er alleen van. Het modernisme heeft van de wereld een „technokosmos“ gemaakt, waar het postmoderne individu zich met de risicoloosheid van een toerist kan overgeven aan de illusie van zijn kosmopolitisme. In werkelijkheid gedraagt hij zich als een verwende consument, die onder het mom van een goedkoop „antiracisme“ elke vorm van vaderlandsliefde naar de schroothoop van de geschiedenis verwijst.

Voor Finkielkraut komt hierin een onvoorstelbaar gebrek aan - morele - ernst tot uiting, dat Péguy in zijn tijd al aan de kaak had gesteld. Niet voor niets herhaalt hij in zijn essay het citaat, waarin Péguy tekeer gaat tegen „een wereld die niet alleen grappen maakt, maar die alleen nog maar grappen maakt, en die alle grappen maakt, die van alles een grap maakt. En die zich ten slotte nog niet eens angstig afvraagt of het ernstig is, maar die zich al onbezorgd, leeg, afvraagt of het wel amusant is“.

In *La défaite de la pensée* herinnerde Finkielkraut aan de „eeuwige“ waarden en waarheden van rede en rechtvaardigheid die Julien Benda in *Le trahison des clercs* had verdedigd. Uit het nieuwe boek blijkt heel wat minder waardering voor Benda, vanwege diens onheuse bejegening van Péguy. Voor de „eeuwigheid“ is, zo lijkt het, de nationale traditie in de plaats gekomen, waarin dezelfde waarden en waarheden opeens zeer aardse wortels hebben gekregen. Maar met Péguy's nationalisme haalt Finkielkraut ook een aantal lastige problemen in huis, die voorheen in het tijdloze luchtruim van de abstractie konden worden ontweken.

Het belangrijkste probleem betreft het samengaan van nationalisme en mensenrechten. Péguy meende het te hebben opgelost door de mensenrechten te verbinden met een Franse nationale „missie“. Maar hoe weinig bevredigend dit is, liet hij zelf zien door in een adem het Franse imperialisme van zijn tijd te vergoelijken als een kruistocht voor de „vrijheid“. Dat zullen maar weinig Algerijnen en Tonkinezen met hem eens zijn geweest, ben ik bang.

Finkielkraut maakt het niet zo bont; bij hem vinden we geen pleidooi voor een imperialisme van de *droits de l'homme*. Wat dan wel, is minder duidelijk. Misschien bedoelt hij alleen maar te zeggen dat ook in een postmoderne wereld vrijheid en mensenrechten niet kunnen floreren zonder de steun van een - al dan niet nationale - „mystique“. Dat zou in elk geval een logische conclusie zijn na alle kritiek op het vaderlandsloze rationalisme die in *Le mécontemporain* bij monde van Péguy wordt vertolkt.

Of het ook de problemen in kwestie uit de wereld helpt, valt echter te betwijfelen. Tegelijk vraag ik mij af hoe serieus Finkielkraut daar op uit is geweest. Hij wekt eigenlijk eerder de indruk zo'n monumentale afkeer te hebben van het postmoderne heden, dat elke remedie bij voorbaat moet worden uitgesloten. En wat zit er dan anders op dan Péguy's woede te delen en de herinnering aan hem en zijn werk als een moralistische steen in de contemporaine vijver te laten plonzen? Precies

dat heeft Alain Finkielkraut gedaan door dit verbeterd, met bijna hoorbaar tandengeknars geschreven essay te publiceren.

(de Volkskrant, 29-2-1992)